

RECENZE

Kuře, J., Petrů, M. a kol. Filosofie medicíny v českých zemích. Praha: Triton, 2015, 289 s. ISBN 978-80-7387-972-3

Jan Vitoň

Publikace autorského kolektivu je vedena snahou o seznámení čtenářů s českou filosofií medicíny v jejím historickém i současném kontextu. Představuje text, který byl původně vydán v polštině (Petrů, M. et al. (eds). *Filozofia medycyny w Czechach i na Słowacji*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego, 2012)

a nyní se v upravené podobě dostává i do rukou domácích zájemců.

V úvodu dvojice autorů-editorů zdůvodňuje potřebu takto komponované publikace: „*Transformace medicíny v biomedicínu a v infomedicínu představuje naprosto novou a historicky unikátní výzvu pro filosofii. Technologizace medicíny, intenzivní medikalizace fází lidského života, jako je početí, narození, stárnutí, stonání a umírání, stejně jako paradoxy dehumanizované a depersonalizované medicíny, která na druhé straně chce být personalizovanou medicínou šitou na míru jednotlivci, jsou dalšími příklady výzev, které současné lékařství klade filosofii. Ukazuje se, že nejde jen o klasické otázky lékařské etiky, ale stále více o ujasňování filosofických a humanitních základů medicíny samé; nejedná se přitom jen o tzv. medical humanities nebo o filosofii vnášenou do medicíny, ale především o filosofii medicíny jako takovou, která je zároveň filosofií o podstatě člověka*“ (s. 12).

Studie specialistů na nejrůznější oblasti vztahu filosofie a medicíny jsou rozděleny do dvou hlavních kapitol. V první z nich – **Filosofie medicíny v českých zemích v minulosti** – se autoři věnují filosofii medicíny z diachronního hlediska (Tomáš Nejezchleb, Marek Petrů a Josef Kuře). Za prvopočátky propojení filosofie a medicíny v českých zemích jsou pokládána univerzitní studia medicíny na nově založené Karlově univerzitě a jejich tradiční vazba na řecko-arabskou tradici, původem galénovsko-hippokratovskou fyziologii a patologii, která se ani na staroslavném Karlově učení nikterak nevymykala tehdejšímu evropskému univerzitnímu pojetí. Významnými osobnostmi počátečního období (14.–17. století) formování filosofie medicíny u nás byli: Mistr Havel ze Strahova, Albík z Uničova, Mistr Křišťan z Prachatic, Tadeáš Hájek z Hájku, lékař a alchymista doby rudolfínské Oswald Croll, přičemž detailní pozornost je věnována Janu Jesenskému – Jessenioví, nejznámějšímu lékaři této doby působícímu v českých zemích. Připomenuta je i role nelékaře Jana Amose Komenského. „*V Obecné poradě o nápravě věcí lidských hovoří o lékařství*

v oddíle Pansofie, v rámci „dovedností, jak se uměle zabývat lidskou přirozeností po stránce tělesné i duševní“. Lékařství, které spolu s životospřávou vytváří umění žít v dobrém zdraví, mimo jiné klade podle Komenského několik podmínek na jeho představitele – lékaře. Především je to znalost všech pochodů, které se odehrávají v těle, dále znalost léčivých prostředků a nakonec jejich správné využívání. Komenský se přitom snaží skloubit tradiční medicínu galénovsko-hippokratovskou s medicínou paracelsovskou, když nabádá k pěstování anatomie, botaniky i chemie, jež byla doménou paracelsiánů. Výslovně doporučuje znalost anatomie, která poučuje „o vztazích makrokosmu a mikrokosmu“, zároveň však i botaniku a chemii, které „umožňují předvídat účinky léků“ (s. 16). Iniciační přehled osobností tohoto období uzavírá portrét Jana Marka Marciho z Kronlandu, nejenom profesora na pražské lékařské fakultě a svěbytného filosofa, ale také matematika a fyzika, který byl ne nadarmo nazýván „křesťanským Eukleidem, českým Platónem či pražským Hippokratem“. Jeho dílo je z hlediska dosavadního chápání vztahu medicíny a filosofie výjimečné svým propojením filosofie, medicíny a exaktních věd, a překračuje tak práh tradice vstříc novověkému pojetí vztahu filosofe a medicíny. Pro vývoj tohoto vztahu je v 18. a 19. století charakteristické využití empirických metod a experimentální vědy, jak lze vysledovat v dílech fyziologa Jiřího Procházky či experimentátora Jana Evangelisty Purkyně. Autor studie na téma filosofie české medicíny ve 20. století Josef Kuře soudí, že provázanost těchto disciplín byla v daném období mizivá či spíše žádná. Česká filosofie a česká medicína se rozvíjely nezávisle na sobě. „*Všechny příspěvky české filosofie 20. století k reflexi medicíny jsou pouze dílčími fragmenty, bez systematického uchopení předmětu. Z minulého století neexistuje žádná monografie filosofie medicíny napsaná českým filosofem*“ (s. 25). Nepochybně i v důsledku dominance marxisticko-leninské filosofie v poválečném období nevznikla specifická česká škola filosofie medicíny. Přesto lze vysledovat fragmenty zájmu o tuto oblast jednak u lékařů, „*kterí v duchu hippokratovské tradice jako lékaři-filosofové pokračovali v uvědomování si filosofického přesahu medicíny a reflektovali její filosofické základy, zejména epistemologické a antropologické*“, jednak u filosofů, „*kterí se nějakým způsobem ve svém díle zabývali rovněž medicínou, biologií a přírodními vědami či filosofií vědy, třebaže tento zájem nebyl jejich prvotním či stěžejním filosofickým zájmem*“ (s. 27). K filosofujícím lékařům patří např. popularizátor medicíny Richard Adamík, fyziolog a filosof František Mareš, lékař a fyziolog Edward Babák, psycholog a psychiatr Jaroslav Stuchlík, biolog Jaroslav Kříženecký a další. U některých z nich má čtenář možnost seznámit se s úryvky z jejich prací. Z filosofů se zájmem o medicínu je věnována pozornost mj. Bohuslavu Broukovi, popularizátorovi psychoanalýzy, Janu Patočkoví, Janu Kamarytovi či Rudolfu Steindlovi.

Jak soudí autor podkapitoly **Česká filosofie medicíny na počátku 21. století** Josef Kuře, sklízí první necelé dvacetiletí 21. století logicky plody toho, co se připravovalo na konci století předcházejícího. S tím, že po Listopadu osmdesátých let byla pocítována potřeba především se vyrovnat s dilematy lékařské etiky: prezentovat nový pohled na staré problémy a reagovat postupně na nově se rodící dilemata v souvislosti s až překotným vývojem společnosti, a tudíž i medicíny, tak jak se o to pokusili v 90. letech 20. století ve svých publikacích autoři jako Jan Payne či Helena Haškovcová. Záhy se však ukázalo, že etická problematika má hlubší kořeny, že nelze opomíjet filosofické základy medicíny. V této souvislosti jsou v publikaci prezentovány úvahy specialisty na oblast filosofické antropologie, etiky a filosofie náboženství Jana Sokola (nar. 1936), týkající se především tématu nemoci a smrti v době technologicky vyspělé medicíny, a Jiřího Váchy (nar. 1938), který věnuje svůj zájem filosofii biologie. Novou generaci filosofů medicíny pak nepochybně prezentuje kolektiv autorů této publikace a jejich příspěvky v druhé kapitole nazvané **Filosofie medicíny v českých zemích v současnosti**. Wendy Drozenovou, která se specializuje především na aplikovanou etiku, zvl. bioetiku, etiku vědy a techniky a etiku podnikání, zaujal koncept člověka a nemoci, respektive zdraví. Filosof a bioetik Josef Kuře si ve svém příspěvku klade otázku funkce medicíny v ontologické perspektivě. Významem výrazu lidské tváře jako svým způsobem spe-

cifickým prostředkem komunikace se zabývá Jan Payne, zabývající se obecnou bioetikou a filosofickou etikou. Etik a neurolog Marek Petrů prezentuje otázky spojené s novým lékařským oborem – kosmetickou neurologií. Táže se, zda lze pomocí biotechnologií vylepšit svou sociální inteligenci, náladu či intelekt a zda si to můžeme vůbec dovolit? Vztah ke smrti a stáří v historickém přehledu a s důrazem na dnešek je námětem studie Vladimíra Šilera, filosofa a religionisty. Soubor textů a řadu autorů uzavírá Ondřej Sláma, onkolog a paliatr, pohledem na paliativní péči a vůbec vztah moderní medicíny k tzv. dobrému umírání.

Výše zmíněná publikace věrna filosofické tradici otázky provázející moderní medicínu formuluje a s pomocí nejnovějších multidisciplinárních postupů se na ně pokouší nalézt odpovědi, které by v budoucnu pomohly ulehčit situaci člověku v nemoci i zdraví.

Každá podkapitola knihy je pak doplněna přehledem nejnovější odborné literatury, přičemž nedílnou součástí publikace tvoří i jmenný a věcný rejstřík.

Recenzent:

PhDr. Jan Vitoň, Ph.D., absolvent Filozofické fakulty UK v Praze, který působí na ZSF JU v Českých Budějovicích jako odborný asistent v Ústavu humanitních studií v pomáhajících profesích.

RECENZE

Ptáček, R., Bartůněk, P. a kol. Lékař a pacient v moderní medicíně. Etické, právní, psychologické a klinické aspekty. Praha: Grada, 2015, 192 s. ISBN 978-80-247-5788-9

Martina Dingová Šliková

Medicína posledních desetiletí se rychle rozvíjí a dosahuje značných úspěchů jak v diagnostice, tak v terapii onemocnění. Nicméně přes veškeré možnosti, které nabízí, vývoj nových technologií a postupů přináší i nové problémy, a to nejen medicínské, ale i etické, psychologické a právní povahy.

Vzhledem k tomu, že řadě odborníků působících v medicíně není situace lhostejná, uspořádala v roce 2011 Česká lékařská komora 1. mezinárodní sympozium na téma *Etika a komunikace v medicíně*. Sympozium doprovázelo vydání odborné monografie se stejným názvem, do níž přispělo více než čtyřicet českých i zahraničních autorů. Od té doby se pořádání sympozií zabývajících se etickými,

právními i psychologickými aspekty medicíny, spolu s vydáváním doprovodných monografií, stalo určitou tradicí a pokračuje až do současnosti.

Na konci roku 2015 tedy proběhl již 5. ročník sympozia na téma *Lékař a pacient v moderní medicíně*, s podtitulem *Etické, právní, psychologické a klinické aspekty*. Vysoký počet účastníků dosvědčuje, jak jsou tyto problémy stále aktuální a těžko řešitelné. Odborníci z řad lékařů, psychologů, právníků, ale i nelékařských zdravotnických profesí, kteří se jich opakovaně účastní, oceňují možnost otevřeně diskutovat o problémech, které je v každodenní praxi trápí, a výměnou názorů se snaží přispět k jejich řešení.

Sympozium opět doprovázelo vydání stejnojmenné monografie, ve které se tentokrát autoři zaměřili především na vztahy mezi lékařem a pacientem v současné době vyspělých medicínských technologií. Autorský kolektiv představují odborníci z různých oborů – od lékařské vědy přes právo, etiku, psychologii až po sociologii. Publikace je členěna na tři části, které jsou všechny věnovány vztahu pacienta a lékaře.

V první části nazvané *Vztah lékaře a pacienta* v obecných souvislostech pojednávají odborníci na etiku, právo, psychologii a sociologii o tomto vztahu v rámci svých profesí, od historického vývoje až po současnou situaci. Autoři se ve svých příspěvcích shodují v názoru, že tradiční paternalistické pojetí, kdy lékař vystupuje v roli nezpochybnitelné autority, která rozhoduje, je minulostí. Vystřídala jej snaha o partnerství mezi lékařem a pacientem, kdy pacient je plně autonomní. Partnerský přístup však v některých případech nevyhovuje, najít správnou míru mezi paternalismem a partnerstvím je velmi těžké a vznikají pak komunikační bariéry. Podle většiny autorů současný technický pokrok, rozvoj infomačních technologií a elektronických forem komunikace vede k určité depersonalizaci vztahů a ztrátě důvěry ve zdravotnický systém. Možnost snadného získávání celého spektra informací mění pacienta z neznalého laika na velmi poučenou autonomní bytost, což přináší nové aspekty, s nimiž je třeba v komunikaci počítat. Současně autoři poukazují na významný vliv soudobého stavu celé kultury na vztahy lékařů a pacientů a ekonomický tlak ve společnosti.

V další části, kde kapitoly vytvořili lékaři jednotlivých oborů, je vztah rozebírán v oborových souvislostech, podle profesionální orientace jednotlivých lékařů. Kapitola je tak zaměřena na obory chirurgické, onkologii, porodnictví a gynekologii, pediatrii a primární péči, kde každá specializace má své zvláštnosti, možnosti i omezení. Většina autorů sdílí názor, že soudobý vývoj a organizace medicíny zvyšuje tlak na čas lékařů a tím je omezován čas na komunikaci s pacienty, dokonce mnoho z nich se domnívá, že komunikace degraduje i kvůli současnému stavu multimediální společnosti, což odpovídá i názorům autorů první části. Poukazují na to, že většina stížností pacientů se netýká pochybení v péči, ale spíše problémů v komunikaci. Autoři se snaží navrhnout i mnohá praktická řešení situace, např. zlepšení vzdělávání lékařů v této oblasti.

Poslední část publikace tvoří speciální témata týkající se výzkumu, pacientů s bolestí, prevence, stresu ve vztahu lékaře a pacienta, stavovské etiky a posudkové služby, kde každý autor dle svého zaměření pojednává o výše zmiňovaném vztahu a komunikaci pacienta s lékařem. Stejně jako výše zmiňovaní, detekují autoři třetí části řadu problémů, které v komunikaci současného lékaře a pacienta jsou, a pokoušejí se navrhnout různá nápravná opatření. Jak z této kapitoly, tak z celé publikace vyplývá fakt, že dobrý vztah mezi lékařem a pacientem tvoří jeden ze základních pilířů medicíny. V průběhu staletí tento vztah prošel různými proměnami a formovala jej řada vlivů, podstata však zůstává stále stejná. Lékař by se měl vždy a za každých okolností snažit o dosažení co největšího možného prospěchu pro pacienta. Přestože publikace celkově působí v tomto ohledu trochu skepticky, většina autorů se totiž shoduje na tom, že stav komunikace pacienta a lékaře není ideální, pozitivní je, že si jej odborníci uvědomují, dokážou identifikovat řadu faktorů, které k neutěšené situaci vedou, a navrhnou praktická opatření k jejich řešení.

Publikace tedy přináší celou řadu odborných názorů, jež se snaží popsat a řešit stávající stále problematičtější psychologický aspekt medicíny a tím je velice přínosná pro celé spektrum čtenářů – od odborníků, lékařů, ale i dalších profesionálů z oblasti zdravotní péče přes studenty zdravotnických oborů až po samotné běžné občany, potenciální pacienty.

Recenzentka:

Mgr. Martina Dingová Šliková je absolventkou Fakulty humanitních studií UK v Praze, působí na FBMI ČVUT v Kladně jako asistentka a koordinátorka odborných praxí na katedře zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva a od r. 2012 je předsedkyní Etické komise FBMI ČVUT. V současnosti studuje Ph.D. na FHS UK v Praze, obor Aplikovaná etika.

RECENZE

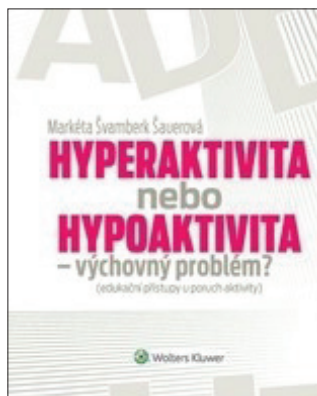
Švamberk Šauerová, M. Hyperaktivita nebo hypoaktivita – výchovný problém? (edukační přístupy u poruch aktivity). Praha: Wolters Kluwer, 2016, 200 s.
ISBN 978-80-8168-348-0

Gabriel Švejda

Předkládaná publikace zaměřuje pozornost na vysoce aktuální téma, s nímž se setkáváme nejen v rodinné výchově, ale i v pedagogické praxi. Počet dětí s poruchami aktivity narůstá, což klade zvýšené edukační nároky na rodiče i pedagogy. Text reflektuje oba póly poruch aktivity; zmapování situace hypoaktivních dětí je v současné odborné literatuře ojedinělé. Cenné jsou zvláště zkušenosti autorky, která upozorňuje, že obtíže hypoaktivních dětí bývají v praxi často přehlíženy, bagatelizovány a není jim věnována přiměřená péče ani v pedagogickém procesu, ani v oblasti rodinné výchovy.

Rodičům dětí s poruchami aktivity se text podobně jako učitelům snaží přiblížit základní charakteristiku daných obtíží a mechanismus jejich vzniku, včetně vzniku sekundárních poruch chování. Zaměřuje se na výchovné a terapeutické možnosti, jichž mohou rodiče využít a dosáhnout u svých dětí velmi dobrých výchovných výsledků.

Jednotlivými částmi publikace se prolínají kazuistiky, které na příkladech z praxe ukazují nejen nutnost věnovat dané problematice ještě důkladnější pozornost, ale dokládají i fakt, že při trpělivé a pravidelné péči lze ve velkém množství případů dosáhnout velmi dobrého efektu. Kniha

výstižně prezentuje, že na výsledku výchovné péče se významně podílejí různé faktory sociální a zdravotní povahy. Neopomíjí ani tak podstatné okolnosti, jako je vlastní duševní pohoda (jak rodičů, tak učitelů) při edukaci dětí s poruchami aktivity, a ukazuje základní cesty k dosažení důležité životní spokojenosti (well-being), jež se významně do kvality edukačního a re-

edukačního působení promítá. Autorka přibližuje možnosti, které jednak nabízí řada odborníků a odborných publikací, jednak také nabádá k „hledání“ i uvnitř nás samých, věnování pozornosti vlastní intuici, jež v těchto případech může být velmi dobrým rádcem a pomocníkem. Zdůrazňuje, že je možná lepší variantou věnovat náš nadstandardní čas dítěti, které je třeba skutečně „nevychované“ anebo nemá dostatek „nadání“, než „ošidit“ potřebné dítě o tuto naprosto nezbytnou péči jen proto, že nám dítě jako „nevychované a bez nadání“ připadá. Věř, že úsilí a trpělivost, které se do práce s těmito dětmi vloží, se několikanásobně vrátí, a to nejen v úsměvech těch, kteří naši pomoc očekávají, ale i v efektu, jehož se docílí tímto přístupem. Tento sociálněpsychologický aspekt provázející celou publikaci je jejím výrazným kladem, podporovaným vysokou empatií přenášenou na pozorného čtenáře.

Pro snazší orientaci je publikace členěna do několika základních částí. V úvodní části se autorka věnuje terminologickému vymezení pojmů, s nimiž se v souvislosti s poruchami aktivity setkáváme, dále zaměřuje pozornost na možnosti pedagogické diagnostiky, s jejíž pomocí učitel může lépe a rychleji rozpoznat tzv. varovné signály upozorňující na daný typ obtíží. Zkušenosti autorky jsou v tomto ohledu velmi cenné a ukazují na nutnost komplexního pojetí edukační práce s každým dítětem. Problematice varovných signálů v diagnostice se autorka věnuje již řadu let a lze souhlasit, že právě tuto část diagnostické práce učitele bychom v praxi měli výrazněji posilovat.

Třetí kapitola je následně cíleně zaměřena na možnosti první pomoci ze strany učitele a navazuje na jeho kvalitní diagnostickou a prognostickou práci. Pozornost je zde věnována doporučeným přístupům komunikace a způsobům nekonfliktního řešení vzniklých situací a problémů (např. mediace, vrstevnické programy), rozvíjení osobnostních kompetencí dítěte ve škole, podpoře jeho sociální role ve skupině a programům zaměřeným na zlepšení sociální atmosféry. Autorka klade rovněž důraz na důležité psychohygienické aspekty v práci učitele – zejména na prevenci syndromu vyhoření, který bývá podle autorky častou příčinou nedostatečného zájmu pedagoga o situaci konkrétního dítěte. V této oblasti zdůrazňuje nejen možnosti diskutování kazuistických případů prostřednictvím balintovských skupin či využití nabídky dalších podpůrných aktivit nabízených učitelů, ale i využívání různých wellness programů, ať už organizovaných, či individuálně dodržovaných.

Stejnou pozornost věnuje autorka i oblasti edukačních přístupů v rodině, i rodičům totiž text nabízí „první pomoc“ a návody, jak pracovat s dítětem s poruchami aktivity – jak dítě motivovat, jak usměrňovat jeho nadbytečnou energii, jak pracovat se zvýšením aktivity, jak reagovat na časté emocionální rozlady těchto dětí. Autorka rodičům dětí s poruchami aktivity vysvětluje význam pravidelného denního režimu, kvality spánku, podpory vhodných pohybových aktivit (zvláště při pobytu v přírodě) i význam vhodných stravovacích návyků. Stejně jako pedagogům jsou i rodičům doporučeny techniky k navození klidu a obnově sil (především techniky relaxační).

Všechny kapitoly mají vzájemnou obsahovou souvislost s jasným obsahem a určením. Za významný faktor považují laskavý sloh celé publikace. Je empatický k dané problematice. Nemá nabádací smysl. Vede rodiče či pedagogy ke společnému řešení této vážné problematiky.

Recenzent:

prof. PaedDr. Gabriel Švejda, CSc., dr. h. c.

rektor Filmové akademie Miroslava Ondříčka v Písku